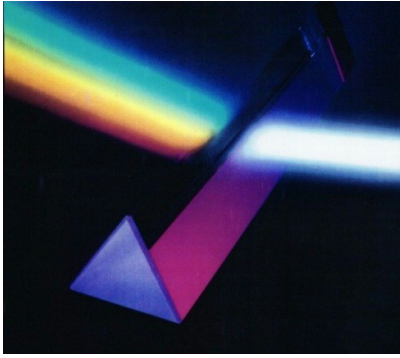

Il·lustració HIST.

Terme que s'aplica a un conjunt sistemàtic d'idees filosòfiques i polítiques que s'estén per països d'Europa -Anglaterra, França i Alemanya, principalment- des de mitjans del s. XVII al XVIII, i que es considera com un dels períodes més intel·lectualment revolucionaris de la història. Es caracteritza fonamentalment per una confiança plena en la **raó**, la ciència i l'educació, per millorar la vida humana, i una visió optimista de la vida, la natura i la història, contemplades dins una perspectiva de progrés de la humanitat, junt amb la difusió de postures de tolerància ètica i religiosa i de defensa de la llibertat de l'home i dels seus drets com a ciutadà. La importància de la raó crítica, que és pensar amb llibertat, i

que ha de ser com la llum de la humanitat, es deixa veure en la mateixa arrel de les paraules amb què, en els diferents idiomes, se significa aquest període: «Segle de les llums», o «segle de la raó», «illuminismo» (a Itàlia), «Enlightenment» (a Anglaterra), o «Aufklärung» (a Alemanya). Tot quant s'oposi, com a racó fosc i amagat, a la il·luminació de la llum de la raó -les supersticions, les religions revelades i la intolerància- és rebutjat com irracional i indigne de l'home il·lustrat, com «obscurantisme». **Kant**, amb la frase «Sapere aude!» -atreveix-te a saber!- (**veure cita**), expressa encertadament la feina que cada ser humà ha de ser capaç d'emprendre i dur a terme per pròpia iniciativa, un cop aconseguida ja, per història i per cultura, la majoria d'edat de l'home. Les idees il·lustrades constitueixen el dipòsit conceptual sobre el qual es funda la manera moderna de pensar.

El conjunt d'idees il·lustrades comuns es diversifica en cada país segons la circumstància filosòfica i política en què es troba. La Il·lustració comença a Anglaterra amb l'**empirisme** de **Locke** i de **Hume** i el **deisme** de molts moralistes anglesos, idees que, junt amb l'esperit científic de **Newton** i de la **revolució científica**, es divulguen per la mateixa època a França gràcies a la feina d'il·lustració que duen a terme els que s'anomenen a si mateixos **philosophes** i **enciclopedistes**. A Alemanya l'Aufklärung arriba amb cert retard i es converteix en un procés de difusió de les idees angleses i franceses, l'efecte immediat del qual és la crítica als valors defensats pel feudalisme, convertint-se en despotisme il·lustrat, en l'aspecte polític i, en el filosòfic en **crítica** de la raó, és a dir, aquella forma de raó que no es fonamenta ni en la **revelació** ni en les **idees innates**, sinó en l'**experiència** i els resultats de les **ciències**, i no busca sacralitzar el que és natural i profà. En altres països, al sud i a l'est d'Europa, Espanya, Portugal i Itàlia, per exemple, la difusió i el ressò de les idees il·lustrades va ser menor.

Els representants de la **Il·lustració francesa** són sobretot, però no únicament, els redactors de l'**Enciclopèdia** o *diccionari raonat de les ciències, les arts i els oficis* (disset volums de 1751 a 1765): **Diderot** i **d'Alembert** (ambdós també directors), **Voltaire**, **d'Holbach**, **Rousseau**, entre els principals, i altres com Chevalier de Jacourt, Quesnay, Turgot, Grimm, **Helvétius**, Toussaint, etc. L'antecedent immediat d'aquesta obra el constitueix el *Diccionari historicocrític* (1695-1697) de **Pierre Bayle**, obra eminentment **escèptica** i crítica amb tota mena d'errors. Amb ell comença una nova orientació en la filosofia francesa que consisteix a interessar-se més per problemes d'importància pràctica que per qüestions abstractes de l'origen de les **idees**. Els **philosophes** és el nom amb què es distingeix a aquests esperits il·lustrats, en especial al grup de pensadors vinculats amb la direcció o la redacció de l'*Enciclopèdia*.

Principals il·lustrats francesos

- **Charles Louis de Secondant, baró de Montesquieu** (1689-1755)
- **François-Marie Arouet, «Voltaire»** (1694-1778)
- **Julien Offroy de la Mettrie** (1709-1751)
- **Jean-Jacques Rousseau** (1712-1778)
- **Denis Diderot** (1713-1784)

- **Étienne Bonot, abat de Condillac** (1714-1780)
- **Claude-Adrien Helvétius** (1715-1771)
- **Jean Baptiste le Rond d'Alembert** (1717-1783)
- **Paul Heinrich, baró d'Holbach** (1723-1789)

La **Il·lustració anglesa**, menys espectacular en resultats i representants, és, no obstant això, font d'inspiració de la francesa, i els seus filòsofs i pensadors són aquells que els enciclopedistes i *els philosophes* tenen com a punt de referència, juntament amb els resultats científics de **Newton** i Robert Boyle i els principis filosòfics i polítics de **Locke**. Però, junt amb l'**empirisme** i la renovació de la **ciència**, els il·lustrats anglesos s'interessen per qüestions com el **deisme** i la **moral**. La discussió sobre el deisme o la religió natural sorgeix fonamentalment amb *Cristianisme sense misteris* (1696), obra de John Toland. En aquestes discussió participen Peter Browne, John Norris, Samuel Clarke, Anthony Collins, i sobretot Matthew Tindal (a favor), amb *El cristianisme, tan vell com la creació* (1730) i Joseph Butler (en contra), amb *Quinze sermons sobre la natura humana* (1726). La discussió entorn de la moral, o pròpiament entorn de l'autonomia de la moral, en la que participen autors com Anthony Ashley Cooper, comte de **Shaftesbury**, **Francis Hutcheson**, David Hartley, Bernard Mandeville, dona lloc a les diverses teories sobre el **sentiment moral** com a font de **moralitat**. **David Hume**, a qui cal considerar com el representant més qualificat de la il·lustració anglesa, participa en ambdues discussions sostenint tant el deisme, en *Diàlegs sobre la religió natural* (1779), com la moral basada en el **sentiment**, en *Assaig sobre els principis de la moral* (1751). L'**utilitarisme**, com a doctrina ètica basada en «el major bé per al nombre més gran», i la doctrina política del liberalisme basada en el «interès general» -ambdues tributàries de la doctrina del «sentiment moral»- són fruits assaonats de la il·lustració anglesa.

La **Il·lustració alemanya** també presenta les seves pròpies característiques. La crítica a la superstició, al dogmatisme i a l'obscurantisme prenen a Alemanya la forma d'estudi analític de les possibilitats i límits d'aquesta **raó**. Aquesta orientació, que comença amb **Ch. Wolff**, culmina brillantment en la filosofia de **Kant**, que dedica a l'estudi sistemàtic de la raó tres *Crítiques*. Antecedents de la filosofia alemanya en aquesta època són les teories racionalistes de Leibniz, l'esperit científic de Newton, la crítica escèptica de Hume i les idees il·lustrades dels francesos. Els grans representants de la Il·lustració alemanya són Christian Wolff, en qui conflueixen totes aquestes tendències com en una enciclopèdia del saber, i Kant, el qual amb el seu **apriorisme** defensa una forma de síntesi entre **empirisme** i **racionalisme**. L'anàlisi de la raó porta, en canvi, al wolffià **Baumgarten** a considerar un tipus especial de coneixement: l'obtingut per les **qualitats** sensibles de les coses, el coneixement estètic, o la percepció d'allò **bell**. El **deisme** té també els seus seguidors a Alemanya: Hermann Samuel Reimarus (1694-1768) escriu una justificació de la religió racional en *Tractat sobre les principals veritats de la religió cristiana* (1754), i un atac contra la religió revelada i el poder en *Fragments d'un anònim* (part d'*Apologia dels adoradors racionals de Déu*, i obra publicada entre 1774 i 1777). **Moses Mendelssohn**, en canvi, argumenta contra la mera religió natural, però és un vertader il·lustrat que defensa el valor de la difusió de la filosofia (pertany al grup de la *Populärphilosophie*, filosofia popular, de la que Christoph Friedrich Nicolai [1733-1811] és el membre més notable) i la **tolerància**. En **Gotthold Ephraim Lessing**, poeta, polemista i filòsof, autor de *Laocoont o les fronteres de la pintura i de la poesia* (1766), obra en què distingeix la pintura (espacial) de la poesia (temporal), d'un poema sobre la tolerància, *Nathan el savi* (1779), i d'*Educació del gènere humà* (1780), on tracta de la relació, més que de l'oposició, entre religió natural i religió revelada, la religió ha d'entendre's com un fenomen històric vist des de la perspectiva del **progrés** humà; cada religió positiva (revelada) és una nova i més madura etapa que completa a l'anterior, la vertadera, no obstant això, és la natural, la de la **consciència**, que consisteix en l'actuació moral racionalment fundada. Autèntic il·lustrat, defensor de la tolerància i autor d'obres sobre crítica de la religió, ja que -segons afirma- no pot criticar el poder polític, es constitueix en centre de la discussió sobre religió a Alemanya per dues raons: per l'anomenat «problema de Lessing», publicat en *Sobre la prova de l'esperit i de la força* (1777), amb el que planteja la qüestió de com un fet històric (la vida de Jesús que narren els Evangelis) pot ser el fonament d'una religió que es considera

transcendent, i pel seu suposat **panteisme**, origen de la polèmica religiosa coneguda amb el nom de **Pantheismusstreit**.

Les idees de **Locke**, **Hume**, **Newton** i les dels *philosophes* arriben a **Itàlia** amb una mica més de retard, però cap a 1750 Milà i Nàpols es constitueixen en centres difusors d'idees il·lustrades. El 1761 Pietro Verri (1728-1797), economista i filòsof, organitza a Milà la «Società dei Pugni» (societat dels punys), a la que s'adhereixen també, entre altres, el seu germà Alessandro Verri (1741-1816), crític literari, i **Cesare Beccaria**, l'obra *Dels delictes i de les penes* (1764) -l'obra cim de la il·lustració italiana- aviat li proporciona fama mundial. Entorn de la universitat de Nàpols, que, després de l'expulsió dels jesuïtes el 1767, s'orienta cap al dret i l'economia, destaquen Antonio Genovesi (1713-1769), alumne de **G. Vico**, Ferdinando Galiani (1728-1787) i Gaetano Filangeri (1752-1788), teòrics de l'economia política i de la jurisprudència.

A **Espanya** el moviment il·lustrat arriba a la seva màxima esplendor durant el regnat de Carles III (1759-1788), període que es qualifica de «despotisme il·lustrat». Els ministres d'aquest monarca, Ensenada, Aranda, Campomanes, Jovellanos Floridablanca, etc., són personatges imbuïts d'idees il·lustrades i promotors de reformes socials i educatives. Els pensadors -que no es mostren ni radicals ni extremistes, com en altres països- orienten les seves crítiques contra la tradició en general i, en particular, contra la religió tradicional i les institucions catòliques en tant que portadores de l'esperit de la Contrareforma, i es mostren a favor d'una secularització de la cultura i la societat. Les obres del benedictí Benito Jerónimo Feijoo (1676-1764) -*Teatre crític universal*, subtítulat *Discursos diversos en tot gènere de matèries per a desengany d'errors comuns* (1726-1739), i *Cartes erudites i curioses en què per la major part es continua el disseny del «Teatre crític universal» impugnant o reduint a dubtoses diverses opinions comunes* (1742-1760)- difonen els ideals de la il·lustració: lluita contra les supersticions i l'obscurantisme i difusió de temes científics, filosòfics i culturals. Francisco Cabarrús (1752-1810), comerciant d'origen francès que va arribar a alts càrrecs en l'Administració, proposa en els seus escrits -sobretot en *Cartes sobre els obstacles que la natura, l'opinió i les Lleis oposen a la felicitat pública* (escrites el 1792 però publicades el 1808)- una educació elemental laica i comú per a tots, ataca durament l'ensenyament religiós, critica l'organització de les universitats, sosté els principis liberals i defensa l'harmonia entre raó i natura.

Gaspar Melchor de Jovellanos (1744-1811) és l'il·lustrat per excel·lència de la cort de Carles III, la política il·lustrada del qual exalça la seva mort en *Elogi de Carles III* (1788). Entén la il·lustració com una reforma general de tots els aspectes de la societat, des de l'agricultura i la cria de guanyats fins al comerç, la indústria, i l'ensenyament; tot ha d'organitzar-se segons principis racionals, que tinguin en compte els avanços de les ciències, mai impostos arbitràriament, sinó degudament adquirits per tots mitjançant l'educació. A aquesta dedica alguns dels seus escrits principals: *Memòria sobre l'educació pública*